

**Emancipatie in twee snelheden
opnieuw bekeken: laaggeschoolde
vrouwen in België en Europa**

Joris Ghysels
Wim Van Lancker

juni 2009

B E R I C H T E N

CENTRUM VOOR SOCIAAL BELEID HERMAN DELEECK
UNIVERSITEIT ANTWERPEN - Stadscampus

<http://www.centrumvoorsociaalbeleid.be>

D/2009/6104/06

Inhoud

1	Inleiding	1
2	Gegevens	2
3	Emancipatie in de Europese Unie	4
3.1	Genderverschillen in tewerkstelling	4
3.2	Opleidingsverschillen in tewerkstelling	5
3.3	Het effect van kinderen op tewerkstelling	6
3.4	Deeltijds werk	8
3.5	Loonkloven: gender en opleiding	9
3.6	Opleidingshomogamie	9
3.7	Armoederisico	11
3.8	Besluit	11
4	België en zijn gewesten onder de loep	12
5	Samenvatting en conclusie	17
	Bibliografie	18
	Bijlagen	19

“The ongoing liberation of women after millennia of oppression is one of the great moral achievements of our species, and I consider myself fortunate to have lived through some of its major victories” (Steven Pinker, in *The Blank Slate. The Modern Denial of Human Nature*, 2002)

1 Inleiding

De sterke stijging van vrouwelijke tewerkstelling sinds de jaren zestig is een van de meest opmerkelijke naoorlogse fenomenen op de arbeidsmarkt. Niet alle vrouwen hebben echter in gelijke mate van deze emancipatie gebruik kunnen maken. Tien jaar geleden toonden Bea Cantillon, Joris Ghysels en anderen (2000) in een CSB-bericht aan dat de vrouwelijke tewerkstellingstoename een proces is dat gedetermineerd wordt door opleidingsverschillen. Op basis van gegevens van het midden van de jaren negentig, afkomstig uit de *Luxemburg Income Study* (LIS), vonden zij dat laaggeschoolde vrouwen in alle landen minder deelnamen aan betaalde arbeid dan hun hoger geschoolde seksegenoten. Daarnaast onderzochten zij de hypothese dat het sociaaleconomisch beleid een invloed zou uitoefenen op de vrouwelijke arbeidsmarktparticipatie. Dit bleek nauwelijks nog het geval voor hooggeschoolde, maar des te meer voor laaggeschoolde vrouwen (wiens tewerkstellingsgraad nauw samenhangt met het type welvaartsstaat). Het beleid had met andere woorden nog slechts een geringe impact op de tewerkstelling van hooggeschoolde vrouwen.

Parallel stellen we vast dat de meerderheid van de vrouwen verantwoordelijk is voor de zorg voor de kinderen en het gezin. Het gevolg is dat moeders minder participeren aan de arbeidsmarkt, zeker wanneer er nog jonge kinderen in het spel zijn. Als lage scholing en moederschap gecumuleerd worden, daalt de kans om betaalde arbeid te verrichten. Cantillon, Ghysels et al. besloten dan ook: “hoe lager de opleidingsgraad van vrouwen echter, hoe minder vrouwen participeren en hoe groter de genderongelijkheid wordt. Deze vaststellingen worden nog versterkt wanneer er jonge kinderen zijn.” (2000: 10) Het leidt daarom geen twijfel dat de combinatie tussen arbeid en gezin fundamenteel is om de vrouwelijke arbeidsmarktparticipatie te kunnen kaderen.

In wat volgt herbekijken we de dualiteit op de vrouwelijke arbeidsmarkt op basis van recente EU-SILC surveydata. Dankzij deze databron kunnen we ons blikveld verruimen naar de landen van de Europese Unie, inclusief de voormalige socialistische economieën. Dit is vanuit emancipatoir oogpunt van groot belang omdat deze landen nauwelijks twintig jaar geleden nog historisch hoge vrouwelijke tewerkstellingscijfers lieten optekenen. De implosie van de Sovjet-Unie leidde echter tot een periode van ongeremd kapitalisme gevolgd door de inclusie in de Europese Unie en de bijhorende acceptatie van het *acquis communautaire* (met de nodige aandacht voor gelijke kansen en sociale bescherming). Het is dan ook de vraag in welke mate de gunstige arbeidsmarktpositie van vrouwen deze transitie heeft overleefd.

Daarnaast focussen we ook op de specifieke Belgische situatie. Niet alleen kent België immers een hybride federale staatsstructuur met versnipperde bevoegdheden en verschillende economische realiteiten in de drie gewesten, uit vorige studies bleek ook dat België slecht

scorde wat tewerkstelling van laaggeschoolde vrouwen (en vooral moeders) betreft, zeker in vergelijking met landen van een gelijkaardig welvaartsniveau.

In concreto gaan we de volgende onderzoeksvragen na: 1) Hoe zien de vrouwelijke tewerkstellingsgraden er uit in Europa en wat is de invloed van de opleidingsgraad?, 2) Welke positie bekleden laaggeschoolde vrouwen in de Europese arbeidsmarkten op basis van een aantal welvaartsindicatoren? en 3) Hoe scoren laaggeschoolde en hooggeschoolde vrouwen in de Belgische welvaartsstaat?

2 Gegevens

Voor dit werk halen we onze data uit de *Survey on Living and Income Conditions* (EU-SILC 2006, inkomensjaar 2005). Deze survey, in 2004 officieel gelanceerd als vervanger van het *European Community Household Panel* (EHCP), is een jaarlijkse bevraging van een representatief panel in elke lidstaat van de Europese Unie. Wij selecteren voor onze analyse 12 ‘oude’ lidstaten (België, Denemarken, Duitsland, Griekenland, Spanje, Frankrijk, Ierland, Italië, Oostenrijk, Portugal, Finland, Zweden en het Verenigd Koninkrijk) en daarbij voegen we vier voormalige Oostbloklanden (Hongarije, Tsjechië, Slovakije en Polen). De overige lidstaten blijven door onvolledige gegevens spijtig genoeg buiten ons bereik.

Onze steekproef bestaat uit alle vrouwen op actieve leeftijd, gedefinieerd als zijnde tussen 20 en 49 jaar. In deze leeftijdsperiode worden vrouwen geconfronteerd met de uitdaging om enerzijds een gezin te stichten en anderzijds om een carrière uit te bouwen en betaalde arbeid te verrichten. De benedengrens van 20 jaar verzekert ons dat ook laaggeschoolde vrouwen volledig worden opgenomen. Zij krijgen immers gemiddeld kinderen op jongere leeftijd dan hun hogergeschoolde seksegenotes. Een bovengrens van 49 jaar zorgt ervoor dat we ons beperken tot de vrouwen bij wie de combinatie arbeid en gezin ten volle speelt en vermijdt ook cohorte effecten. Tewerkstelling (en het onderscheid tussen voltijds en deeltijds werk) is gebaseerd op zelfdefiniëring van de respondent, waardoor de tewerkstellingsgraden in dit werk kunnen afwijken van de officiële tewerkstellingsgraden die bijvoorbeeld via EUROSTAT te raadplegen zijn.

Tabel 1. De verdeling van opleidingsgraden over de steekproef (vrouwen, 20-49j, %).

	Laag	Midden	Hoog	N
Slovakije	3,6	76,4	20,0	1.396
Hongarije	17,5	60,7	21,7	2.434
Polen	8,2	69,5	22,3	9.332
Tsjechië	8,1	78,5	13,3	2.497
Duitsland	9,1	61,1	29,8	20.459
Oostenrijk	19,2	62,9	17,9	2.084
België	19,8	36,2	44,0	2.471
Denemarken	18,3	48,4	33,3	1.219
Frankrijk	21,9	46,6	31,4	14.237
Finland	10,6	48,8	40,6	1.174
Zweden	7,4	53,5	39,1	2.025
Ierland	24,2	39,4	36,4	988
Verenigd Koninkrijk	13,0	47,5	39,5	13.572
Italië	38,2	46,1	15,7	14.502
Spanje	38,7	27,2	34,1	11.359
Portugal	61,3	21,5	17,2	2.693
Griekenland	28,6	46,7	24,6	2.713

Bron: EU SILC 2006

Opleidingsgraden, tenslotte, definiëren we aan de hand van de ISCED (*‘International Standard Classification of Education’*) 1997 typologie, ontwikkeld door de UNESCO om de vergelijking tussen landen meer valide te maken. We onderscheiden *laaggeschoold* (tot en met lager secundair onderwijs), *middengeschoold* (hoger secundair en postsecundair onderwijs) en *hooggeschoold* (hoger onderwijs). De verdeling van deze drie graden over de populatie in onze steekproef is te vinden in tabel 1. Hieruit leren we dat er belangrijke onderlinge verschillen bestaan tussen de landen opgenomen in onze analyse. In de voormalige socialistische economieën behoort een overgrote meerderheid van de vrouwen tot de categorie ‘middengeschoold’ terwijl er zeer weinig laaggeschoolde vrouwen voorkomen. Een gelijkaardig verhaal vinden we in Duitsland en Oostenrijk. Aan de andere kant hebben we landen als België, Frankrijk, de Angelsaksische en de Scandinavische landen waar een groot aandeel van de vrouwen hooggeschoold is. In de Zuiderse landen, tenslotte, vertegenwoordigen de laaggeschoolden een groot deel van de vrouwelijke populatie (met Portugal als uitschieter).

Deze ongelijkheid in de verdeling tussen de onderwijsniveaus berust op reële verschillen tussen de landen, maar maakt de vergelijking niet gemakkelijker. De rol van onderwijsverschillen in de arbeidsmarkt vloeit immers voort uit twee aspecten: een inhoudelijk verschil tussen de kennis en kunde van hoog-, midden- en laaggeschoolden en een hiërarchisch verschil, waarbij personen die zich hoger situeren in de rangschikking dikwijls verkozen worden boven lager gesitueerden, niet omwille van hun specifieke kennis, maar louter omwille van de rangschikking (*verdringingseffect*). Het is daarom best mogelijk dat in landen met een zeer ongelijke verdeling tussen de niveaus (b.v. de voormalige Oostbloklanden) er een hiërarchisch aanvoelen van opleidingen bestaat dat slechts onvolledig door de ISCED-classificatie wordt gevat. De EU-SILC-gegevens laten ons echter niet toe dit

verder uit te diepen. Bijgevolg ligt de nadruk in onze analyses eerder op de inhoudelijke verschillen tussen opleidingen, zoals die uit de ISCED classificatie blijken.

3 Emancipatie in de Europese Unie

In de volgende paragrafen bespreken we de arbeidsmarktpositie van laaggeschoolde vrouwen in de Europese Unie ten opzichte van de midden- en hooggeschoolde vrouwen. We bekijken vier elementen die kunnen bijdragen tot emancipatie: een gelijke tewerkstellingsgraad, een gelijke mate van deeltijds werk, een gelijk loon en een gelijk armoederisico. Transversaal diepen we deze emancipatie-indicatoren bovendien uit naar gezinssituatie, meer bepaald het aantal kinderen en de mate van opleidingshomogamie (opleidingsverhouding tussen partners).

3.1 *Genderverschillen in tewerkstelling*

Het is bekend dat de Scandinavische landen, met Zweden op kop, hoge vrouwelijke tewerkstellingsgraden laten optekenen terwijl de Mediterrane landen achterop hinken. Ook in onze cijfers bemerken we een gelijkaardig patroon (*Tabel 2*). Zweden scoort bijzonder goed met een tewerkstellingsgraad van bijna 77% terwijl Spanje, Italië en Griekenland aan de staart bengelen met participatiegraden van 60% of minder. Eveneens zoals verwacht nemen de continentale welvaartsstaten (België, Frankrijk, Duitsland, Oostenrijk) een middenpositie in. De introductie van een aantal voormalige Oostbloklanden zorgt echter voor een meer diffuus plaatje: terwijl Slovaakse zeer hoge vrouwelijke tewerkstellingscijfers heeft nestelen Tsjechië, Hongarije en Polen zich in de lage middenmoot. De Angelsaksische landen Verenigd Koninkrijk (72,2%) en Ierland (63,2%) lijken elkaars tegenpolen.

Tabel 2. Dewerkstellingsgraden en vrouw/man ratio's in de Europese Unie (20-49j, %).

	Man	Vrouw	Vrouw/man ratio
Zweden	85,7	77,8	0,91
Slovakije	81,1	74,3	0,92
Verenigd Koninkrijk	85,4	72,2	0,85
Portugal	82,6	71,8	0,87
Denemarken	83,2	71,6	0,86
Frankrijk	85,0	71,6	0,84
Duitsland	81,9	71,4	0,87
Finland	79,1	71,2	0,90
België	84,4	70,5	0,83
Oostenrijk	84,5	66,2	0,78
Tsjechië	83,6	65,4	0,78
Hongarije	78,5	65,0	0,83
Ierland	79,9	63,2	0,79
Polen	73,6	62,4	0,85
Spanje	83,1	60,7	0,73
Griekenland	83,6	57,5	0,69
Italië	81,4	55,3	0,68

Noot: gesorteerd volgens vrouwelijke tewerkstellingsgraden.

Bron: EU SILC 2006.

Een interessante observatie is dat alle landen opgenomen in de analyse, met uitzondering van Griekenland en Italië, voor deze leeftijdscategorie de zogenaamde Lissabon-norm van 60% vrouwelijke arbeidsmarktparticipatie tegen 2010 moeiteloos lijken te halen.

De vrouw/man ratio varieert eveneens sterk binnen de EU. In Zweden, Finland en Slowakije bereikt de ratio een niveau boven 0,9 terwijl opnieuw Spanje, Griekenland en Italië de laagste cijfers laten optekenen. Ook in de middengroep observeren we heel wat diversiteit, van 0,87 voor Duitsland tot 0,78 in Oostenrijk en Tsjechië. Deze vrouw/man ratio's laten duidelijk de variatie in genderverschillen per lidstaat zien. Dit algemeen beeld verhuult echter de onderliggende verschillen naar opleidingsniveau.

3.2 Opleidingsverschillen in tewerkstelling

Wanneer we tewerkstellingsgraden differentiëren volgens opleidingsniveau worden scherpe contrasten duidelijk (Tabel 3). Vooreerst toont de tabel dat de verschillen tussen landen onderling *qua* tewerkstellingsgraden voor hooggeschoolde vrouwen relatief klein zijn, van 74,4% in Italië tot 89% in Portugal en vrouw/man ratio's van 0,82 in Tsjechië tot 1 in Portugal. Met andere woorden, ook uit onze data blijkt dat de institutionele context van de verschillende welvaartsstaten weinig effect heeft op de arbeidsmarktparticipatie van hooggeschoolde vrouwen. De conclusie van Cantillon, Ghysels en anderen blijft overeind: "Het sociaal-economisch beleid heeft blijkbaar weinig of geen invloed op het participatiegedrag van hooggeschoolde vrouwen" (2000: 10) De vrouw/man ratio suggereert dat in heel wat landen de tewerkstellingsgraden van hooggeschoolde vrouwen bijna gelijk lopen met die van even geschoolde mannen.

Tabel 3. Vrouwelijke tewerkstelling en vrouw/man ratio's naar opleidingsgraad (20-49j, %).

	Vrouwelijke tewerkstellingsgraad			Vrouw/man ratio		
	Laag	Midden	Hoog	Laag	Midden	Hoog
Portugal	69,5	64,6	89,0	0,82	0,89	1,00
Denemarken	65,7	70,1	80,1	0,82	0,83	0,94
Zweden	61,1	77,2	82,9	0,75	0,89	0,97
Frankrijk	60,8	72,1	78,5	0,76	0,83	0,91
Oostenrijk	53,0	67,6	75,8	0,79	0,79	0,83
Finland	50,6	67,9	80,8	0,75	0,90	0,87
Duitsland	49,7	69,8	81,3	0,75	0,89	0,88
Spanje	47,6	59,2	76,6	0,58	0,74	0,89
Verenigd Koninkrijk	47,6	73,1	79,7	0,66	0,86	0,87
Tsjechië	46,6	65,5	76,4	1,03	0,77	0,82
Griekenland	46,4	53,2	78,6	0,52	0,67	0,92
België	43,4	69,0	83,9	0,61	0,81	0,92
Hongarije	43,1	65,2	81,8	0,71	0,82	0,88
Slovakije	43,0	72,4	87,6	1,11	0,89	0,97
Italië	41,8	60,0	74,4	0,51	0,75	0,88
Ierland	39,5	62,2	80,9	0,54	0,78	0,94
Polen	37,4	57,8	85,9	0,70	0,79	0,94

Noot: gesorteerd volgens tewerkstellingsgraad van laaggeschoolde vrouwen.

Bron: EU SILC 2006.

De arbeidsmarktsituatie van laaggeschoolde vrouwen is duidelijk verschillend. Vooreerst blijkt de observatie dat de Zuiderse landen achteraan bengelen en Zweden de dans leidt niet langer op te gaan wanneer we de landen sorteren op de tewerkstelling van laaggeschoolde vrouwen. Daarnaast zijn laaggeschoolde vrouwen niet alleen significant minder actief op de arbeidsmarkt dan hooggeschoolde vrouwen in alle landen opgenomen in de analyse, er is ook veel meer onderlinge variatie met tewerkstellingsgraden van 37,4% in Polen over 49,7% in Duitsland tot meer dan 60% in Zweden, Denemarken en Polen. Verder is ook het verschil met laaggeschoolde mannen groter dan bij hooggeschoolden. De vrouw/man verhouding is in quasi alle landen lager, met uitzondering van Tsjechië en Hongarije waar meer laaggeschoolde vrouwen dan laaggeschoolde mannen aan het werk zijn.

De grote verschillen tussen de landen onderling suggereren dat de institutionele context wel degelijk een invloed uitoefent op de arbeidsmarktpositie van laaggeschoolde vrouwen. Er lijkt echter geen clustering van welvaartsstaten te ontstaan volgens hun regimetype. (cf. Esping-Andersen, 1990) Een ander opmerkelijk feit is de zwakke prestatie van België. Niet alleen scoort ons land zeer laag in het geheel van landen in de analyse, België laat ook de slechtste resultaten optekenen van de zogenaamde kopgroeplanden. Dit zijn de Europese welvaartsstaten waar de welvaart relatief hoog is en goed gespreid over de bevolking, en waar de inkomensarmoede relatief beperkt is¹. (Cantillon, Marx et al., 2007)

3.3 *Het effect van kinderen op tewerkstelling*

Eerder onderzoek heeft reeds uitgewezen dat de invloed van het hebben van kinderen in andere richtingen werkt voor mannen dan voor vrouwen. Algemeen kan men stellen dat vrouwen hun arbeid verminderen wanneer het aantal kinderen ten laste toeneemt, terwijl mannen hun arbeid constant houden of zelfs opdrijven. (OECD, 2002) De drijvende kracht achter dit fenomeen zou de aanwezigheid van specifiek *jonge* kinderen zijn. (Cantillon, Ghysels et al., 2001)

Wanneer we in onze dataset louter de grootte van het huishouden in ogenschouw nemen (zie *Tabel 15* in bijlage), merken we op dat tewerkstellingsgraden van moeders pas sterk dalen wanneer er drie of meer kinderen ten laste zijn in het huishouden. Moeders met een of twee kinderen zijn echter meer actief op de arbeidsmarkt in de meerderheid van de landen dan vrouwen zonder kinderen ten laste, een fenomeen dat vroeger reeds werd geobserveerd. (e.g. European Commission, 1992) Wanneer men echter rekening houdt met de leeftijd van de kinderen, dan blijken moeders met een kind jonger dan drie het minst actief te zijn op de arbeidsmarkt in alle lidstaten met uitzondering van Portugal.

Als we de impact van jonge kinderen op de arbeidsmarktparticipatie van moeders differentiëren naar scholingsgraad (*Tabel 4*), krijgen we een eerder diffuus beeld. Want wat blijkt? De impact van jonge kinderen is *niet* altijd sterker voor laaggeschoolden dan voor hooggeschoolden. Algemeen kan men stellen dat het hebben van een kind jonger dan drie jaar

¹ De kopgroeplanden zijn: Zweden, Denemarken, Finland, Nederland (dat niet in deze analyse is opgenomen), Duitsland, Frankrijk, Luxemburg, Oostenrijk en België.

voor moeders in de meeste landen een sterke impact heeft op de arbeidsmarktparticipatie, ongeacht het opleidingsniveau. Toch kan een patroon worden ontwaard in de gegevens: in alle voormalige Oostbloklanden, samen met de Angelsaksische landen (Verenigd Koninkrijk en Ierland), Oostenrijk, Duitsland en – eerder verrassend – Finland is de impact van jonge kinderen op de arbeidsmarktdeelnemers zeer sterk, en met uitzondering van Slovaakse zelfs sterker voor hooggeschoolden dan voor laaggeschoolden.

In de andere landen, met uitzondering van (opnieuw) Portugal, observeren we het ‘verwachte’ patroon: laaggeschoolden reduceren hun arbeidsmarktparticipatie meer dan hooggeschoolden wanneer jonge kinderen ten laste zijn. De middengeschoolden nemen ook hier een tussenpositie in.

Tabel 4. Tewerkstellingsgraad voor moeders met een kind < 3j naar opleidingsniveau en het verschil met de tewerkstellingsgraad voor alle vrouwen naar opleidingsniveau (20-49j, %).

	Opleidingsgraad					
	Laag		Midden		Hoog	
Portugal	70,3	(+0,8)	90,4	(+25,8)	99,5	(+10,5)
Denemarken	44,6	(-21,1)	65,3	(-4,8)	75,4	(-4,7)
Zweden	43,5	(-17,6)	78	(+0,8)	83	(+0,1)
Frankrijk	37,4	(-23,4)	58,7	(-13,4)	77,2	(-1,3)
Italië	31,3	(-10,5)	58,6	(-1,4)	84,1	(+9,7)
Spanje	30,5	(-17,1)	59,4	(+0,2)	74	(-2,6)
België	28,4	(-15)	67,3	(-1,7)	85,7	(+1,8)
Griekenland	28,1	(-18,3)	51	(-2,2)	70,4	(-8,2)
Polen	27,7	(-9,7)	41	(-16,8)	71,9	(-14)
Ierland	26,1	(-13,4)	47,7	(-14,5)	68,9	(-12)
Duitsland	21,0	(-28,7)	35,2	(-34,6)	49,1	(-32,2)
Verenigd Koninkrijk	20,0	(-27,6)	49,6	(-23,5)	56,2	(-23,5)
Oostenrijk	19,8	(-33,2)	18,9	(-48,7)	36,6	(-39,2)
Finland	11,5	(-39,1)	32,8	(-35,1)	39	(-41,8)
Hongarije	9,2	(-33,9)	15,1	(-50,1)	27,3	(-54,5)
Slovakije	4,9	(-38,1)	56,8	(-15,6)	76,8	(-10,8)
Tsjechië	2,2	(-44,4)	14,5	(-51)	19,8	(-56,6)

Noot: gesorteerd volgens laaggeschoolde moeders.

Bron: EU SILC 2006.

Hoewel het gecombineerde effect van opleiding en kinderlast sterk varieert tussen de lidstaten, kunnen we ook hier de dualiteit op de arbeidsmarkt observeren: zelfs in landen waar de impact van jonge kinderen sterker is voor hoger en middengeschoolden, participeren laaggeschoolde vrouwen nog steeds significant minder aan de arbeidsmarkt. Daarnaast merken we opnieuw dat er geen clustering van landen ontstaat volgens de bekende regimetypes. Zo scoort niet Zweden maar Portugal het best wat de tewerkstellingsgraad van laaggeschoolde moeders met jonge kinderen betreft, en vinden we onderaan de rangschikking

niet de verwachte Zuidere landen maar wel drie voormalige Oostbloklanden en ook Finland terug.

3.4 Deeltijds werk

Een bekende karakteristiek van vrouwelijke tewerkstelling is het deeltijdse werk². In alle landen, ongeacht de scholingsgraad, komt deeltijds werk immers veel meer voor bij vrouwen dan bij mannen. Opvallend is echter dat laaggeschoolde vrouwen relatief gezien meer deeltijdse jobs uitoefenen dan hooggeschoolden (Tabel 5).

Tabel 5. Percentage deeltijds werk ten opzichte van de werkende populatie (20-49j, %).

	Mannen			Vrouwen		
	Laag	Midden	Hoog	Laag	Midden	Hoog
Duitsland	19,1	13,3	8,4	63,5	56,8	45,9
Ierland	7,5	7,4	4,9	61,2	39,5	22,0
België	5,0	4,0	5,2	51,2	45,2	30,2
Verenigd Koninkrijk	6,1	5,3	3,9	48,4	38,6	30,1
Oostenrijk	11,1	3,8	4,2	42,2	34,7	28,5
Frankrijk	4,6	4,6	4,5	38,0	32,1	24,3
Zweden	5,7	5,9	5,8	34,1	34,8	25,6
Spanje	2,8	3,3	3,9	30,0	23,5	14,5
Italië	4,4	3,7	4,5	28,5	21,0	16,7
Griekenland	5,7	3,3	3,3	21,9	19,0	10,2
Denemarken	5,7	4,3	3,0	20,8	26,2	22,5
Finland	5,0	8,1	2,0	18,4	22,0	9,4
Tsjechië	1,5	1,0	3,1	16,3	6,3	6,9
Polen	9,4	4,5	2,0	14,7	11,9	5,2
Hongarije	9,0	3,2	2,5	11,6	8,2	7,4
Portugal	2,7	5,2	2,0	11,1	8,1	4,9
Slovakije	2,1	1,7	1,3	8,7	5,5	3,6

Noot: gesorteerd volgens laaggeschoolde vrouwen.

Bron: EU SILC 2006.

De Scandinavische landen vormen de enige uitzondering op deze regel, daar werken de middengeschoolden vaker deeltijds dan laag- of hooggeschoolden. In veel andere landen lijkt deeltijds werk gericht te zijn op de laaggeschoolden, met een verschil van meer dan 15 procentpunten tussen laag- en hooggeschoolden in België, Ierland, Duitsland, Verenigd Koninkrijk, Oostenrijk en Spanje. Dit heeft vanzelfsprekend gevolgen voor de welvaartspositie van deze laaggeschoolde vrouwen. We gaan in dit werk echter niet verder in op de voor- en nadelen van deeltijds werk voor vrouwelijke tewerkstelling (zie Tam, 1997, voor een overzicht van de argumenten en de extensieve literatuur).

² Deeltijds werk is hier gebaseerd op een zelfdefiniëring van de respondent. Er is dus geen sprake van een vast aantal uren werk per week waarmee een grens tussen voltijds en deeltijds werk wordt vastgelegd.

3.5 Loonkloven: gender en opleiding

Wanneer we het gemiddelde arbeidsinkomen van mannen en vrouwen met elkaar vergelijken blijkt dat de genderloonkloof nog steeds aanzienlijk is. Als we naar voltijds werkenden kijken, gedifferentieerd naar opleidingsniveau, dan varieert de loonkloof tussen laaggeschoolde mannen en vrouwen van 7% in Finland tot 31% in Ierland en het Verenigd Koninkrijk (Tabel 6). Gegeven het feit dat veel (vooral laaggeschoolde) vrouwen deeltijds werken, zoals vastgesteld in de voorgaande paragraaf, is wel zeker dat de loonkloof tussen mannen en vrouwen zelfs nog groter is in de realiteit. Opmerkelijk is dat deze loonkloof nauwelijks lijkt te dalen wanneer het opleidingsniveau stijgt. Voor hooggeschoolde vrouwen fluctueert de loonkloof gemiddeld rond de 20%, met negatieve uitschieters in Tsjechië en Hongarije (31%).

Hoe staat het echter met de loonkloof tussen werkende vrouwen onderling? Verrassend genoeg blijkt deze groter te zijn dan de genderloonkloof in alle landen, met uitzondering van Finland en Zweden. Het kleinste verschil vinden we in de Scandinavische landen, Frankrijk en België (minder dan 30%), het grootste verschil in Portugal, Polen, Duitsland en Hongarije (meer dan 50%).

Tabel 6. Loonkloven bij voltijds werkenden (20-49j).

	Genderloonkloof			Loonkloof hoog/laag
	Laag	Midden	Hoog	Vrouwen
Finland	0,93	0,79	0,73	0,76
Hongarije	0,92	0,83	0,67	0,45
Denemarken	0,86	0,80	0,78	0,74
Zweden	0,84	0,79	0,79	0,84
Polen	0,83	0,79	0,77	0,44
België	0,83	0,80	0,82	0,77
Slovakije	0,80	0,79	0,76	0,55
Italië	0,79	0,85	0,77	0,67
Duitsland	0,78	0,88	0,81	0,49
Oostenrijk	0,78	0,82	0,81	0,59
Frankrijk	0,76	0,82	0,80	0,72
Portugal	0,76	0,78	0,74	0,41
Tsjechië	0,74	0,75	0,67	0,50
Spanje	0,73	0,74	0,83	0,59
Griekenland	0,71	0,83	0,81	0,57
Ierland	0,69	0,87	0,86	0,64
Verenigd Koninkrijk	0,69	0,74	0,80	0,61

Noot: gesorteerd volgens laaggeschoolden.

Bron: EU SILC 2006.

3.6 Opleidingshomogamie

Een laatste maar niet onbelangrijke factor van belang voor de arbeidsmarktpositie van laaggeschoolde vrouwen is de opleidingshomogamie (de mate waarin partners hetzelfde opleidingsniveau hebben). Als laaggeschoolde vrouwen vaak een laaggeschoolde partner

hebben ontstaat er immers een accumulatie van arbeidsmarkthandicaps. Dit kan leiden tot een nieuwe dualiteit tussen hooggeschoolde “jobrijke” en laaggeschoolde “jobarme” gezinnen.

Uit onze gegevens blijkt opleidingshomogamie tendentieel meer voor te komen bij hooggeschoolden en middengeschoolden dan bij laaggeschoolden (tabel 16 in bijlage). Hooggeschoolde vrouwen zijn gemiddeld meer samen met een partner van eenzelfde scholingsgraad dan laaggeschoolde vrouwen (met uitzondering van Ierland, Verenigd Koninkrijk en de Zuidoostelijke landen³). Het komt slechts zelden voor dat een hooggeschoolde vrouw kiest voor een laaggeschoolde partner, terwijl het omgekeerde waar is: laaggeschoolde vrouwen kiezen over het algemeen vaker voor een hoger geschoolde partner.

Tabel 7. De tewerkstellingsgraad van de mannelijke partner bij homogame koppels (vrouw, 20-49j).

	Opleidingsniveau vrouw - partner		
	Laag-laag	Midden-midden	Hoog-hoog
Griekenland	91,18	93,48	96,78
Portugal	88,73	96,56	100
Spanje	86,93	95,93	97,02
Italië	84,62	93,75	97,37
Denemarken	83,37	94,03	93,50
Zweden	82,02	92,37	93,65
Frankrijk	77,53	92,82	94,73
Oostenrijk	71,81	91,83	96,23
Ierland	71,62	95,41	94,95
België	71,12	92,15	97,43
Finland	70,68	83,01	95,91
Duitsland	69,24	87,30	91,48
Verenigd Koninkrijk	68,28	93,27	95,56
Polen	65,51	82,20	94,95
Hongarije	51,35	85,72	96,76
Tsjechië	39,43	93,48	97,03
Slovakije	25,38	91,74	96,13

Noot: gesorteerd volgens tewerkstellingsniveau van de partner bij laaggeschoolden; volledige tabel in bijlage.

Selectie: vrouwen die, gehuwd of ongehuwd, samenwonen met een partner

Bron: EU SILC 2006.

Maar leidt dat tot “jobrijke” en “jobarme” gezinnen? Onze data suggereert dat opleidingshomogamie vooral ‘schadelijk’ is voor laaggeschoolden (Tabel 7). Bij midden- en hooggeschoolden is de tewerkstellingsgraad van de partners niet significant lager dan bij heterogame koppels met een zelfde opleiding van de vrouw. Bij laaggeschoolde vrouwen is dat wel het geval in bijna alle lidstaten (Zweden, Denemarken en opnieuw de Zuidoostelijke landen lijken de schade te kunnen beperken³): partners van laaggeschoolde homogame koppels zijn veel minder actief op de arbeidsmarkt. Gegeven de zwakke arbeidsmarktpositie van

³ Het resultaat van de Zuidoostelijke landen (Griekenland, Portugal, Spanje en Italië) met betrekking tot opleidingshomogamie moet met voorzichtigheid worden bekeken omwille van het proportioneel veel grotere aantal laaggeschoolde vrouwen beschikbaar in de dataset in vergelijking met hooggeschoolden voor deze landen. Het is immers minder waarschijnlijk dat in een grote groep (b.v. Griekenland) een zeer negatief tewerkstellingsresultaat wordt opgetekend voor mannen dan in een –maatschappelijk gesproken– kleine groep (b.v. Slovakije). Maatschappelijke uitsluiting door middel van ‘job-loze huishoudens’ is sociaal minder riskant als het een kleine groep betreft dan wanneer het een grote groep aangaat.

laaggeschoolde vrouwen leidt dit in verhoogde mate tot jobarme gezinnen en een cumulatie van arbeidsmarkthandicaps.

3.7 Armoederisico

Aangezien laaggeschoolde vrouwen minder actief zijn op de arbeidsmarkt dan hun hooggeschoolde seksegenoten en als ze actief zijn dat veelal in deeltijds verband doen, en ze bovendien omwille van de opleidingshomogamie vaker in een jobarm huishouden leven, kunnen we verwachten dat deze groep leeft met een hoger dan gemiddeld armoederisico. Dit wordt bevestigd door onze gegevens (*Tabel 8*). Laaggeschoolde vrouwen hebben in elke lidstaat een hogere kans om in armoede te leven dan midden- of hooggeschoolde vrouwen. In de meeste landen hebben ze 2 tot 5 maal zoveel kans, in de voormalige Oostbloklanden stijgt dat tot 14 maal zoveel kans of meer. Opnieuw de Scandinavische landen (nu inclusief Finland) en Portugal, zijn de enige landen die het risico weten te ‘beperken’ en onder de grens van 20% te blijven.

Tabel 8. Armoederisico bij vrouwen naar opleidingsniveau (20-49j, %).

	Laag	Midden	Hoog
Denemarken	13,3	14,1	10,4
Zweden	16,8	10,4	11,4
Portugal	19,3	11,9	3,4
Finland	19,1	14,1	4,8
Duitsland	22,8	12,9	8,8
Frankrijk	23,7	11,6	7,9
Oostenrijk	23,8	10,1	6,7
België	26,4	11,9	5,7
Spanje	27,4	13,5	7,6
Italië	29,7	15,5	8,1
Ierland	30,0	14,7	4,9
Griekenland	31,3	17,3	7,1
Verenigd Koninkrijk	36,8	16,0	7,6
Tsjechië	37,0	10,1	1,8
Slovakije	40,1	12,2	4,3
Hongarije	40,3	13,5	2,9
Polen	45,8	21,9	3,3

Noot: gesorteerd volgens armoederisico bij laaggeschoolde vrouwen; armoederisico wil zeggen dat deze vrouwen in een huishouden leven met een jaarlijks beschikbaar inkomen dat minder bedraagt dan 60% van het nationale equivalent mediaan inkomen.

Bron: EU SILC 2006.

3.8 Besluit

Bij wijze van voorlopig besluit kunnen we stellen dat het opleidingsniveau in alle welvaartsstaten van de Europese Unie een belangrijke determinant van tewerkstelling is. De dualiteit in de arbeidsmarkt die tien jaar geleden al werd beschreven is nog niet verdwenen,

eerder integendeel. Elke lidstaat die we in onze analyse hebben opgenomen, ongeacht tot welk type welvaartsstaat het behoort, kent immers een emancipatie in twee snelheden. Terwijl hooggeschoolde vrouwen hoge tewerkstellingscijfers laten optekenen, hebben laaggeschoolde vrouwen lagere tewerkstellingsgraden, zeker als het gaat om moeders met jonge kinderen. Als ze toch participeren aan de arbeidsmarkt is het veel vaker in deeltijds verband. Omwille van homogamie in de partnerkeuze worden deze vrouwen vaker geconfronteerd met een cumulatie van deze zwakke arbeidsmarktpositie. Ze hebben, als gevolg van dit alles, een hoger risico om te leven in armoede. Middengeschoolden nemen over het algemeen een tussenpositie in.

Gebaseerd op deze beschrijvende analyse kunnen we besluiten dat de arbeidsmarktpositie van laaggeschoolde vrouwen het meest gunstig is in Denemarken, Zweden en Frankrijk. In deze landen participeren laaggeschoolde vrouwen meer aan de arbeidsmarkt, ook wanneer ze (jonge) kinderen hebben, is de loonkloof tussen hoog- en laaggeschoolden beperkter en hebben ze minder kans om in armoede te leven (hoewel die kans in Frankrijk hoger is dan in Zweden of Denemarken). Ook Portugal lijkt een arbeidsmarkt te hebben die voordelig is voor laaggeschoolden, maar wordt wel gekenmerkt door een zeer hoge loonkloof (man/vrouw en tussen vrouwen). Het omgekeerde beeld zien we, ietwat verrassend, in Finland dat traditioneel tot de goed scorende Scandinavische welvaartsstaten wordt gerekend. Hoewel het land gekenmerkt wordt door een relatief egalitaire inkomensverdeling zijn laaggeschoolde vrouwen er veel minder actief op de arbeidsmarkt dan in Denemarken en Zweden, zeker als er kinderen in het spel zijn. In de Angelsaksische welvaartsstaten (Verenigd Koninkrijk en Ierland) en de nieuwe lidstaten (Polen, Hongarije, Tsjechië en Slovaakse) is de positie van deze vrouwen het minst gunstig. Zij combineren lage tewerkstellingscijfers met een hoog armoederisico.

België, tenslotte, is een geval apart. Hoewel ons land zich meestal positioneert in de lage middenmoot van de hiervoor gepresenteerde tabellen, scoort het toch het *slechtst* van alle kopgroeplanden, i.e. landen met een gelijkaardig welvaartsniveau, wat tewerkstelling betreft. Om dit beter te duiden gaan we daarom in de volgende paragrafen dieper in op de kenmerken van de verschillende gewesten in België.

4 België en zijn gewesten onder de loep

In het voorgaande kwam reeds tot uiting dat België over het algemeen zwak scoort wat de arbeidsmarktpositie van laaggeschoolde vrouwen betreft, maar ook en vooral de slechtste leerling van de klas blijkt te zijn wanneer we louter kijken naar landen met een gelijkaardig welvaartsniveau, de zogenaamde kopgroeplanden. Om een beter zicht te krijgen op de Belgische situatie lijkt het ons nuttig wat dieper in de Belgische structuur door te dringen en te differentiëren naar de drie gewesten. We dienen daarbij meteen op te merken dat het Brussels Hoofdstedelijk Gewest als stadsgewest moeilijk te vergelijken is met de twee andere gewesten. Dat heeft te maken met zijn hoofdstedelijke functies, maar evengoed met de grootstedelijke habitat, waarin het zijn gelijke niet kent in België. Desalniettemin volgen we in onze analyse de bestuurlijke driedeling van België.

Tabel 9. Tewerkstellingsgraden België en gewesten naar opleiding (20-49j, %).

	Vrouwen			Vrouw/man ratio		
	Laag	Midden	Hoog	Laag	Midden	Hoog
België	43,4	69,0	83,9	0,61	0,81	0,92
Vlaanderen	50,4	73,5	86,4	0,62	0,83	0,92
Brussel	36,2	58,8	74,3	0,60	0,81	0,91
Wallonië	37,1	62,6	83,0	0,59	0,78	0,91

Bron: EU SILC 2006.

Het lage Belgische tewerkstellingsniveau van laaggeschoolde vrouwen lijkt vooral veroorzaakt te worden door de zeer lage scores van Wallonië en Brussel. Hoewel Vlaanderen in vergelijking met de landen opgenomen in onze analyse (*Tabel 3*) nog steeds een laag tewerkstellingscijfer laat optekenen voor laaggeschoolden (op ongeveer hetzelfde niveau als Duitsland, Oostenrijk en Finland), scoren de beide andere gewesten het slechtst van allemaal. Ook voor de midden- en hooggeschoolden scoren Wallonië en Brussel slechter dan Vlaanderen, al benadert deze eerste voor hooggeschoolde vrouwen bijna het Vlaamse niveau.

De vrouw/man ratio's laten een bekender beeld zien. Bij de hooggeschoolden is de tewerkstelling bijna op het niveau van de mannen aanbeland, terwijl de laaggeschoolde vrouwen veel minder aan de arbeid zijn dan hun mannelijke evenknieën. De middengeschoolden nemen de verwachte tussenpositie in. Opvallend is dat deze inzichten even geldig zijn voor de drie gewesten.

Als de tewerkstellingsgraden voor vrouwen al sterk verschillen tussen de gewesten onderling, wat is dan de invloed van moederschap op deze verschillen? Het resultaat is te vinden in *Tabel 10*. De impact van het hebben van kinderen op tewerkstelling is ook in België niet beperkt tot de laaggeschoolde moeders. Met uitzondering van midden- en hooggeschoolden in Vlaanderen worden alle moeders er in verschillende mate door getroffen. De invloed van het moederschap is zelfs het sterkst op Vlaamse laaggeschoolde moeders, zij trekken zich meer terug uit de arbeidsmarkt dan hun Brusselse of Waalse seksegenoten. Daar kennen vooral de middengeschoolde moeders een sterke terugval. Algemeen scoort Vlaanderen nog steeds het best, van zeer nabij gevolgd door Wallonië. Brussel scoort opnieuw bijzonder zwak: slechts 22% van de laaggeschoolde moeders met een kind jonger dan drie jaar is nog actief op de arbeidsmarkt.

Tabel 10. Tewerkstellingsgraden voor moeders met een kind < 3j naar opleiding en het verschil met de tewerkstellingsgraden van alle vrouwen naar opleiding, België en gewesten (20-49j, %).

	Laag		Midden		Hoog	
	Laag	Verandering	Midden	Verandering	Hoog	Verandering
België	28,4	(-15)	67,3	(-1,7)	85,7	(+1,8)
Vlaanderen	31,6	(-18,8)	81,4	(+7,9)	93,5	(+7,1)
Brussel	21,7	(-14,5)	41,4	(-17,4)	65,7	(-8,6)
Wallonië	29,4	(-7,7)	50,2	(-12,4)	80,8	(-2,2)

Bron: EU SILC 2006.

Een van de mogelijke verklaringen voor de grote regionale verschillen in België zou de samenstelling van de bevolking kunnen zijn. Wanneer er in Brussel meer vrouwen laaggeschoold zijn dan in de andere gewesten is het – gegeven de kwetsbare positie van laaggeschoolden op de arbeidsmarkt – te verwachten dat het gewest lagere tewerkstellingscijfers laat optekenen.

Tabel 11. De verdeling van opleidingsgraden over België en de gewesten (vrouwen, 20-49j, %)

	Laag	Midden	Hoog
België	19,8	36,2	44,0
Vlaanderen	16,9	38,7	44,4
Brussel	25,8	25,0	49,2
Wallonië	22,8	35,6	41,6

Bron: EU SILC 2006.

Uit *Tabel 11* valt af te lezen dat er inderdaad regionale verschillen bestaan naar scholingsgraad. Vlaanderen telt relatief gezien minder laaggeschoolde vrouwen dan Wallonië en Brussel onder zijn populatie. Opvallende vaststelling: Brussel kent procentueel het meest hooggeschoolde vrouwen in vergelijking met Vlaanderen en Wallonië, maar veel minder middengeschoolden (i.e. met een diploma secundair onderwijs). Het lijkt van groot belang voor de arbeidsmarktpositie van vrouwen dat het onderwijsbeleid effectief bereikt dat zoveel mogelijk leerlingen hun diploma secundair onderwijs behalen. Recent onderzoek over variaties in de tewerkstellingsgraad (Struyven, 2009) bevestigt voor België dat het optrekken van de scholingsgraad de kans op het hebben van werk significant vergroot. Vooral in Wallonië is daar potentieel voor: een toename van de scholingsduur met één jaar zou er leiden tot een daling van 17,2% van de kans om werkloos te zijn voor een gemiddelde burger op actieve leeftijd. In Brussel gaat het om een daling van 7,3%, in Vlaanderen om een daling van 13,2%. (Struyven, 2009) Een van de mogelijke verklaringen voor de lage tewerkstellingscijfers van Wallonië en vooral Brussel zou bijgevolg kunnen schuilen in het hogere aantal laaggeschoolde vrouwen in deze gewesten en de mindere doorstroom naar het hoger secundair onderwijs⁴. Dat er nog ruimte is voor verbetering suggereren ook de PISA resultaten van de OESO⁵: terwijl Vlaanderen bovengemiddelde scores laat optekenen, scoort de Franstalige gemeenschap in Europees verband eerder zwak.

Bijkomende verklaringen kunnen worden gevonden in andere elementen van de institutionele context van de drie gewesten. Op basis van onze data kunnen we daarvoor drie indicatoren

⁴ Het percentage vrouwelijke vroegtijdige schoolverlaters, i.e. het percentage vrouwen tussen 18 en 24 jaar die het onderwijssysteem hebben verlaten zonder een diploma van het hoger secundair onderwijs te hebben behaald, is hoger in Wallonië en Brussel dan in Vlaanderen met respectievelijk 12,1%, 18,4% en 8,0% in 2005. (FOD Economie – Algemene Directie Statistiek en Economische Informatie, Enquête naar de Arbeidskrachten)

⁵ PISA (Programme for International Student Assessment) is een driejaarlijkse internationale studie waarbij de kennis en vaardigheden van 15-jarigen wordt getest op drie cognitieve domeinen: wiskundige geletterdheid, leesvaardigheid en wetenschappelijke geletterdheid. De indicatoren zijn zo geconstrueerd dat de gemiddelde score van de OESO landen 500 bedraagt. De Vlaamse gemeenschap haalt respectievelijk scores van 543, 522 en 529 terwijl de Franstalige gemeenschap scores van respectievelijk 490, 473 en 486 laat optekenen.

onderscheiden die volgens eerder onderzoek een belangrijke rol (kunnen) spelen in de stijging van de vrouwelijk arbeidsmarktparticipatie: de incidentie van deeltijds werk, het gebruik van kinderopvang en de tewerkstelling in de publieke sector.⁶ (Gornick, Meyers et al. 1998; Okun, Oliver et al. 2007) Dit laatste fungeerde, bijvoorbeeld in Denemarken en Zweden, als een belangrijke factor in de toegenomen tewerkstelling van vrouwen omdat het een toegenomen jobaanbod met gezinsvriendelijke condities mogelijk maakte. Het gebruik van kinderopvang en de mogelijkheid om deeltijds te werken zijn meer indirecte maatstaven, maar het wordt algemeen aangenomen dat ze vrouwen de mogelijkheid bieden om betaalde arbeid en zorg voor de kinderen makkelijker met elkaar te combineren.

Tabel 12. Deeltijds werk in België en de gewesten (werkende vrouwen, 20-49j, %).

	Laag	Midden	Hoog
België	51,2	45,2	30,2
Vlaanderen	52,1	45,4	32,5
Brussel	29,8	32,9	13,7
Wallonië	57,4	47,6	31,5

Bron: EU SILC 2006.

Tabel 13. Tewerkstelling in de publieke sector, België en de gewesten (werkende vrouwen, 20-49j, %).

	Laag	Midden	Hoog
België	36,8	42,1	60,1
Vlaanderen	32,2	39,8	57,7
Brussel	33,3	41,0	46,9
Wallonië	45,5	47,7	69,6

Bron: EU SILC 2006.

Tabel 14. Gebruik van kinderopvang door moeders met een kind < 3j, België en de gewesten (20-49j, %).

	Laag	Midden	Hoog
België	22,6	52,2	59,9
Vlaanderen	30,8	60,9	62,9
Brussel	17,6	25,0	48,1
Wallonië	15,0	44,7	59,0

Bron: EU SILC 2006. Formeel en informeel zorggebruik in een gewone week

De cijfers van deeltijdse tewerkstelling in België en zijn gewesten leggen meteen grote regionale verschillen bloot (*Tabel 12*). In Vlaanderen en Wallonië werken veel meer vrouwen deeltijds dan in Brussel, en dit ongeacht de opleidingsgraad. Bij de laaggeschoolden is er zelfs een verschil van meer dan twintig procentpunten. Dit kan wijzen op een aanbodprobleem: wanneer er te weinig deeltijdse jobs beschikbaar zijn voor laaggeschoolde vrouwen leidt dat voor die groep tot een moeilijke combinatie van betaalde arbeid en gezin en het (al dan niet definitief) verlaten van de arbeidsmarkt.

⁶ *Kinderopvang* is ruim gedefinieerd en houdt rekening met alle vormen van opvang (formeel en informeel). *Publieke sector* is in dit werk gedefinieerd volgens de NACE-codering (75, 80 en 85). De cijfers kunnen bijgevolg verschillen van de cijfers uit andere bronnen.

Ook wat het gebruik van kinderopvang betreft zijn er grote regionale verschillen (*Tabel 14*). In Vlaanderen maken veel meer moeders met een kind onder de drie jaar gebruik van een of andere vorm van kinderopvang in vergelijking met de andere gewesten. Laaggeschoolde moeders scoren over het algemeen lager dan midden- en hooggeschoolde moeders, maar de situatie in Wallonië en Brussel is nog alarmerender: minder dan 20% van de laaggeschoolde moeders maakt gebruik van kinderopvang tegenover 30% in Vlaanderen. In Wallonië benaderen hoog- en middengeschoolden het Vlaamse niveau, terwijl Brussel ook voor die categorieën achterop hinkt. Natuurlijk hebben deze cijfers veel van doen met de tewerkstellingsgraden van de groepen waarnaar ze verwijzen. Wie geen job heeft, zal in veel mindere mate gebruik maken van opvang, waardoor een lagere tewerkstellingsgraad (*Tabel 10*) quasi-automatisch correspondeert met een lager gemiddeld gebruik van kinderopvang (*Tabel 14*). Tegelijk zijn de cijfers ook een indicatie van de sociale selectiviteit van de kinderopvang en herinneren ze ons aan de inspanningen die geleverd moeten worden om, bijvoorbeeld, werkzoekenden te garanderen dat ze opvang zullen hebben wanneer ze een baan aanvaarden.⁷

Verder blijkt de omvang de publieke sector geen specifieke verklaring te bieden voor de tewerkstellingssituatie van laaggeschoolde vrouwen (*Tabel 13*), ook lijkt de sector een belangrijke determinant van de gestegen vrouwelijke tewerkstelling is.⁸ Terwijl Vlaanderen de hoogste tewerkstellingscijfers voor laaggeschoolde vrouwen laat optekenen, heeft het immers de laagste cijfers *qua* tewerkstelling in de publieke sector voor laaggeschoolde vrouwen. Brussel haalt ongeveer dezelfde score, terwijl in Wallonië 45,5% van de werkende laaggeschoolde vrouwen in de publieke sector is tewerkgesteld. Op basis van onze data kunnen we geen gefundeerde uitspraken doen over het al dan niet positieve effect van de publieke sector op de tewerkstelling van laaggeschoolde vrouwen in België.

Ter conclusie de bevindingen van dit hoofdstuk op een rijtje: Brussel en Wallonië laten zeer lage tewerkstellingsgraden optekenen voor laaggeschoolde vrouwen. Voor midden- en hooggeschoolde vrouwen vindt Wallonië aansluiting met de Vlaamse tewerkstellingsgraden, terwijl Brussel ook voor deze groepen achterop hinkt. Brussel lijkt alle belemmerende factoren voor tewerkstelling te combineren: relatief veel laaggeschoolde vrouwen en vroegtijdige schoolverlaters, een schijnbaar beperkt aanbod van deeltijdse jobs en een beperkte gebruik van opvangvoorzieningen. Ook Wallonië combineert een hoger percentage laaggeschoolde vrouwen met een tekort aan kinderopvang, maar er wordt wel veel meer deeltijds gewerkt. Vlaanderen, ten slotte, scoort het best van de drie gewesten in België, maar men mag hierbij niet uit oog verliezen dat de impact van de kinderlast er het zwaarst is voor laaggeschoolde vrouwen en dat het slechts middelmatig scoort in vergelijking met de kopgroepplanden.

⁷ Een citaat uit het onderzoek naar de kinderopvangzoektocht in Vlaanderen van Kind en Gezin in 2007: "In het geval de ouder echter een alleenstaande ouder is, indien de ouder of beide ouders lager geschoold zijn, geen (voltijdse) job hebben of van allochtone origine zijn, dan zullen ze veel minder frequent een opvangplaats vinden. Een voorrangbeleid met wettelijke criteria is dan duidelijk ook op zijn plaats." (MAS & Kind en Gezin, 2007: 113)

⁸ Het aantal vrouwen werkzaam in de publieke sector steeg met 60% tussen 1986 en 2006. (FOD Economie, 2007)

5 Samenvatting en conclusie

Ongeveer tien jaar geleden analyseerden we tewerkstellingsgegevens van begin de jaren negentig en kwamen tot de conclusie dat de vrouwelijke arbeidsmarkt erg gesegreerd was naar opleidingsniveau, met België als een atypische uitschieter. Belgische vrouwen met een laag opleidingsniveau hadden immers een bijzonder zwakke band met de arbeidsmarkt. Een update -die niet eens de neergang van het voorbije jaar mee in rekening neemt, want anno 2006- oogt weinig bemoedigend en dat om minstens drie redenen:

Ten eerste. Op de Europese arbeidsmarkten is de verhouding tussen vrouwen met verschillende opleidingsniveaus niet structureel veranderd sinds het begin van de jaren '90. De emancipatie, hier begrepen als de toename van de vrouwelijke tewerkstelling in de Europese Unie, is nog steeds een proces in twee snelheden. In alle lidstaten zijn laaggeschoolde vrouwen minder actief op de arbeidsmarkt dan hun hooggeschoolde seksegenoten, zeker als er (jonge) kinderen in het spel zijn. Als ze toch participeren aan betaalde arbeid is het vaker dan hooggeschoolden in een vorm van deeltijdse arbeid. Daarnaast is de loonkloof tussen hooggeschoolde en laaggeschoolde vrouwen groter dan de genderkloof. Bovendien worden deze arbeidsmarkthandicaps door de tendens tot opleidingshomogamie vaak gecumuleerd met minder gunstige arbeidsmarktkenmerken van de partner, wat een aanzienlijk hoger armoederisico tot gevolg heeft. Kortom, het activeringsbeleid heeft het voorbije decennium de kloof niet gedicht, niet tussen de geslachten en evenmin tussen de verschillende opleidingsniveaus. Dit vraagt niet alleen om reflectie over de huidige aanpak, maar herbevestigt ook de nood aan een flankerend armoedebeleid.

Ten tweede. De positie van vrouwen op de arbeidsmarkt van de nieuwe lidstaten is niet gunstiger dan in de oude lidstaten van de Europese Unie. De landen van het voormalig Oostblok gingen er prat op een kleine genderkloof te hebben. Nu staan ze echter veel minder bovenaan de rangschikking. Met de overgang naar een marktstelsel blijkt immers niet alleen de inkomensongelijkheid gestegen te zijn, maar zijn ook de verschillen tussen mannen en vrouwen op de arbeidsmarkt snel gegroeid tot proporties die de West-Europese overstijgen. Tsjechië, Hongarije en Polen tekenden in 2006 vrouwelijke tewerkstellingsgraden op die hen in de groep van de zuidoostelijke lidstaten onderbrengen. Zeker voor moeders met een laag scholingsniveau is de kans op armoede zeer groot, omdat de tewerkstellingskansen klein zijn en de sociale bescherming ronduit beperkt.

Ten derde. België strandt in de besproken tewerkstellingsindicatoren nog steeds op een plaats in de onderste regionen van de vergelijking tussen de lidstaten. Meer nog, in vergelijking met landen met een gelijkaardig welvaartsniveau (de kopgroeplanden), scoort België het *slechtst* van allemaal. Deze ongunstige positie heeft te maken met de diversiteit tussen de drie gewesten en de zwakke prestaties van Wallonië en vooral van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest. In Brussel zijn er meer laaggeschoolden en is er minder doorstroming naar een diploma secundair onderwijs. Daarnaast wordt er veel minder deeltijds gewerkt, wat het voor moeders extra moeilijk maakt om arbeid en gezin te combineren, want Brusselse burgers vinden de weg naar de opvang niet makkelijker dan in de twee andere gewesten. In het Waalse gewest oogt het beeld gelijkaardig, maar iets positiever, bijvoorbeeld doordat laaggeschoolde vrouwen er meer deeltijds werken dan in Brussel. Vlaanderen, tenslotte, scoort weliswaar het best van de drie gewesten, maar neemt in Europees verband niet meer

dan een middelmatige positie in, met een blijvend grote ongelijkheid tussen mannen en vrouwen en tussen vrouwen onderling.

Bibliografie

- Cantillon, B., J. Ghysels, R. Van Dam & N. Mussche (2000), *Emancipatie in twee snelheden: over hoog- en laaggeschoolde vrouwen in 13 OESO-landen*, Berichten/UA, Centrum voor Sociaal Beleid Herman Deleeck, Universiteit Antwerpen.
- Cantillon, B., J. Ghysels, N. Mussche & R. Van Dam (2001), 'Female employment differences, poverty and care provisions', *European Societies* 3(4): 447-469.
- Cantillon, B., I. Marx, S. Rottiers & T. Van Rie (2007), *Een vergelijking van België met de Europese kopgroep: Postremus inter pares*, Berichten/UA, Centrum voor Sociaal Beleid Herman Deleeck, Universiteit Antwerpen.
- Esping-Andersen, G. (1990), *The Three Worlds Of Welfare Capitalism*. Cambridge, Polity Press.
- European Commission (1992), *Bulletin on Women and Employment in the E.U.* Brussels, Directorate-General for Employment.
- FOD Economie (2007), *Trends op de arbeidsmarkt tussen 1986 en 2006*. Persbericht 26 april 2007. Algemene Directie Statistiek en Economische Informatie.
- Gornick, J. C., M. K. Meyers, ET AL. (1998), 'Public policies and the employment of mothers: a cross national study', *Social Science Quarterly* 79: 35–54.
- MAS & Kind en Gezin (2007), "Analyse van het zoekproces van ouders naar een voorschoolse kinderopvangplaats" (niet-gepubliceerd onderzoeksrapport), te lezen op www.kindengezin.be, Leuven/Brussel: MAS/Kind en Gezin.
- OECD (2002), *Women at Work: who are they and how are they faring?* Employment Outlook. Paris: 63-125.
- Okun, B. S., A. L. Oliver *et al.* (2007), 'The public sector, family structure, and labor market behavior: Jewish mothers in Israel', *Work and Occupations* 34(2): 174–204.
- Pinker, S. (2002), *The Blank Slate. The Modern Denial of Human Nature*. London, Penguin Books.
- Struyven, D. (2009), *Combining solidarity and responsibility by improving employment incentives for Belgian decentralized entities*, Onuitgegeven mastersthesis, Brussel, Université Libre de Bruxelles.
- Tam, M. (1997), *Part-time employment: a bridge or a trap?* Aldershot, Ashgate.

Bijlagen

Tabel 15. Vrouwelijke tewerkstellingsgraad, naar gezinsgrootte en leeftijd van het jongste kind (20-49j, %).

	Gezinsgrootte				Leeftijd jongste kind			
	Kinderloos	1 kind	2 kind.	+3 kind.	< 3j	3-5j	6-11j	+11j
Portugal	67,3	76,4	74,8	58,6	81,3	75,6	76,2	67,8
Zweden	71,3	81,7	84,2	77,7	74,1	84,7	82,4	90,2
België	71,0	70,2	74,4	60,5	69,7	71,2	73,6	66,4
Frankrijk	72,9	73,9	71,8	51,4	62,8	71,0	77,8	73,9
Denemarken	62,3	77,2	81,7	73,6	62,2	74,0	82,8	84,7
Slovakije	73,8	75,6	77,4	62,2	58,9	73,5	79,9	80,1
Spanje	65,9	56,9	54,7	49,4	55,2	56,3	56,9	54,4
Italië	59,4	54,5	50,7	37,6	53,5	51,5	51,7	50,6
Ierland	73,0	62,2	60,7	44,2	50,5	51,4	60,9	66,1
Griekenland	57,1	59,2	57,9	47,5	50,3	52,8	64,1	60,6
Verenigd Koninkrijk	80,6	70,0	67,7	48,9	49,2	56,4	73,7	79,4
Polen	63,9	63,1	61,9	53,1	47,5	62,6	66,4	66,6
Duitsland	78,3	70,6	64,1	41,7	38,8	67,2	70,8	75,6
Finland	72,3	69,9	73,7	64,5	28,8	81,1	84,9	86,9
Oostenrijk	74,9	63,7	55,8	48,9	22,6	59,6	71,6	76,8
Hongarije	73,4	65,7	60,0	34,6	16,9	61,9	74,6	75,9
Tsjechië	74,7	63,0	57,0	34,0	14,6	51,3	74,7	78,2

Noot: gesorteerd volgens tewerkstellingsgraad moeders met een kind < 3j.

Bron: EU SILC 2006.

Tabel 16. Opleidingshomogamie, opleiding vrouwen-opleiding partner (20-49j, %)

	LAAG-LAAG	Laag-Midden	Laag-Hoog	Midden-Laat	MIDDEN-MIDDEN	Midden-Hoog	Hoog-Laat	Hoog-Midden	HOOG-HOOG
Griekenland	73,0	24,4	2,5	29,8	53,6	16,6	6,2	30,5	63,3
Portugal	91,0	7,9	1,2	52,9	36,2	10,9	21,8	27,5	50,7
Spanje	74,2	16,5	9,3	35,3	40,3	24,4	18,3	23,2	58,5
Italië	72,5	24,9	2,6	36,7	53,1	10,2	14,5	38,1	47,4
Denemarken	42,2	49,8	8,0	21,5	60,0	18,4	7,1	38,7	54,1
Zweden	33,7	53,9	12,4	15,4	69,1	15,5	4,7	44,4	50,9
Frankrijk	50,6	43,7	5,7	24,2	60,7	15,1	8,0	40,5	51,5
Oostenrijk	33,0	60,2	6,8	5,4	76,4	18,2	1,9	41,4	56,7
Ierland	65,3	25,0	9,7	34,0	44,7	21,2	12,2	28,8	59,0
België	55,0	35,3	9,6	19,8	57,7	22,4	6,3	28,0	65,7
Finland	32,5	57,0	10,6	18,9	62,6	18,6	7,6	36,4	56,0
Duitsland	26,0	56,5	17,5	5,0	66,2	28,7	2,9	38,9	58,3
VK	56,5	29,1	14,4	16,1	59,3	24,7	9,2	34,3	56,5
Polen	37,1	62,6	0,3	7,2	87,0	5,7	0,9	48,3	50,8
Hongarije	48,6	50,5	0,9	10,1	81,0	8,9	1,7	45,8	52,5
Tsjechië	29,7	69,5	0,8	2,6	87,3	10,1	/	39,2	60,8
Slovakije	25,9	72,8	1,3	1,6	86,9	11,5	0,5	49,9	49,5

Bron: EU SILC 2006.

Tabel 17. Tewerkstelling partner, naar opleidingsniveau koppel (vrouw-partner, 20-49j, %)

	LAAG-LAAG	Laag-Midden	Laag-Hoog	Midden-Laat	MIDDEN-MIDDEN	Midden-Hoog	Hoog-Laat	Hoog-Midden	HOOG-HOOG
Griekenland	91,18	93,44	92,76	88,37	93,48	96,08	99,49	94,13	96,78
Portugal	88,73	96,26	100	93,06	96,56	95,84	89,61	97,85	100
Spanje	86,93	93,08	90,42	90,91	95,93	95,58	91,00	93,45	97,02
Italië	84,62	94,08	94,55	88,66	93,75	95,41	87,89	94,20	97,37
Denemarken	83,37	87,47	93,06	89,66	94,03	90,00	92,26	92,99	93,50
Zweden	82,02	90,76	82,65	88,27	92,37	88,21	94,20	93,88	93,65
Frankrijk	77,53	89,87	80,08	83,86	92,82	95,54	92,56	95,14	94,73
Oostenrijk	71,81	89,67	94,33	81,76	91,83	92,09	100	92,60	96,23
Ierland	71,62	86,94	82,76	88,04	95,41	83,88	86,20	94,02	94,95
België	71,12	86,90	96,88	87,31	92,15	92,94	87,19	96,08	97,43
Finland	70,68	73,10	88,67	74,67	83,01	94,89	89,58	88,82	95,91
Duitsland	69,24	79,15	78,11	76,03	87,30	92,54	74,16	85,98	91,48
VK	68,28	86,19	86,90	86,14	93,27	95,74	86,82	93,88	95,56
Polen	65,51	69,86	100	73,44	82,20	91,83	79,67	87,42	94,95
Hongarije	51,35	80,06	47,30	80,48	85,72	91,13	90,07	91,60	96,76
Tsjechië	39,43	76,51	100	76,16	93,48	95,57	/	93,41	97,03
Slovakije	25,38	68,02	100	59,76	91,74	96,20	46,14	96,13	96,13

Noot: gesorteerd volgens tewerkstelling partner van laaggeschoolde vrouw met laaggeschoolde partner.

Bron: EU SILC 2006.